

Andrzej Chodubski

Uniwersytet Gdański

Kobieta w wielu rzeczywistościach

Woman in varius realities

Słowa kluczowe: przemiany kulturowo-cywilizacyjne, równość płci, kobiety, polityka, stereotyp

Keywords: cultural and civilizational changes, gender inequality, women, politics, stereotype

Streszczenie

W tekście wskazuje się, że wiedza o równości płci, o rolach pełnionych w wielu rzeczywistościach kulturowo-cywilizacyjnych jest spowita w sferze mitów i stereotypów. Aktywność kulturowa i cywilizacyjna kobiet zdeterminowana jest poziomem instytucjonalnym uprawianym przez podmioty życia publicznego (Kościół, szkołę, władzę państwową, partyjne, organizacje społeczne). Świat wartości kulturowych sytuuje kobiety w tradycyjnym nurcie życia domowego, emocjonalnego, aspiracji społeczno-politycznych pozostających w zależnościach paternalistycznych. Deklaracje profeministyczne ujawniające się od XIX w. do współczesności nie wpływają w praktyce życia kulturowego znacząco na położenie kobiet w sferze życia zarówno politycznego, jak i ekonomicznego. Najbardziej znaczącą siłą w tym względzie są prawa człowieka,

Duże znaczenie do zmian w sferze nierówności płci mają procesy globalizacji i jednocześnie dywersyfikacji życia kulturowego. Z jednej strony wiąże się to z upodmiotowieniem jednostki, kształtowaniem jej partycypatywności; z drugiej zaś międzynarodowymi rozwiązaniami prawnymi, synkretyzmem, koniecznością globalnego rozwiązywania problemów jednostki, jak i ludzkości.

Abstract

In the text, it is indicated that knowledge of gender equality and of roles performed in various cultural and civilizational realities consist of various myths and stereotypes. Cultural and civilizational activity of women is determined by the institutional level of public sphere entities (such as the church, schools, state authorities, political parties,

social organizations). In most cultural environments, women are situated in the background in paternalistic environment. Profeministic declarations (starting from 19th century till nowadays) do not change the situation of women. The forces that change gender inequality are following: the development of human rights and the ongoing process of globalization.

Odwołując się do wskaźników statystycznych zauważa się, że kobiety stanowią 51%, a mężczyźni 49% w populacji światowej. Podział ludności według płci w życiu politycznym nierzadko ujawnia sprzeczne opinie, co wynika z postrzegania odmienności ról męskich i kobiecych w życiu kulturowo-cywilizacyjnym. Tradycyjnie rzeczywistość *stricte* polityczna jest zawłaszczona przez mężczyzn, na co nie chcą zgodzić się kobiety. W 1953 r. Organizacja Narodów Zjednoczonych uchwaliła Konwencję o prawach politycznych kobiet, w 1979 r. – Konwencję w sprawie dyskryminacji kobiet, w której zapisano: „Państwa Strony podejmują we wszystkich dziedzinach, a w szczególności w dziedzinie życia politycznego, społecznego, gospodarczego i kulturalnego, wszelkie stosowne kroki, w tym również ustawodawcze, dla zapewnienia pełnego rozwoju i awansu kobiet, w celu zapewnienia im posiadania i wykonywania praw człowieka oraz podstawowych wolności na zasadach równości z mężczyznami”¹. W ślad za tym powiększało się pole zainteresowań sprawami płci w świecie, Europie i Polsce. W 1995 r. ogłoszona została przez ONZ deklaracja zwana *Deklaracją Pekińską*, tj. strategia uwzględniania polityki równości płci we wszystkich działaniach społecznych, gospodarczych i politycznych. Istotne miejsce zajęły problemy równego traktowania mężczyzn i kobiet w Unii Europejskiej. Komisja Europejska uznała za obowiązujące w polityce postanowienia *deklaracji pekińskiej*. Wcześniej ogłoszono dyrektywy, m.in. w 1975 r. dotyczącą wynagrodzenia dla kobiet i mężczyzn, w 1976 r. – w sprawie równego traktowania kobiet i mężczyzn w zakresie zatrudnienia, kształcenia i awansu zawodowego oraz warunków pracy, 23 września 2002 r. ją znowelizowano, w 1978 r. – w sprawie równego traktowania kobiet i mężczyzn w dziedzinie zabezpieczenia społecznego, w 1986 r. – w sprawie równego traktowania kobiet i mężczyzn pracujących na własny rachunek, w 1992 r. – w sprawie poprawy w miejscach pracy bezpieczeństwa zdrowia pracownic w ciąży, w 1996 r. – dotyczącą urlopów rodzicielskich, w 1997 r. – dotyczącą ciężaru dowodu w sprawach dyskryminacji ze względu na płeć, w 2000 r. – w sprawie równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy, w 2004 r. – wprowadzająca zasadę równego traktowania mężczyzn i ko-

¹ Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych, z 18 grudnia 1979 r. (Dz.U. z 2 kwietnia 1982 r., art. 3).

biet w zakresie dostępu do towarów i usług. Politykę równości płci urzeczywistnianą przez Unię Europejską uznaje się zwykle za najbardziej postępową na świecie. Rozwiązania prawne oraz praktyka kulturowa prowadzą do jak najszerzego spełniania deklaracji równości kobiet i mężczyzn, co znajduje odbicie w dostępie do edukacji, na rynku pracy i płacy, uczestnictwa w życiu politycznym².

Problemy równości płci ostatnio ujawniły w życiu kulturowo-cywilizacyjnym. zjawisko genderyzmu³, które jest różnie definiowane. Najczęściej postrzega się je jako strategię i taktkę polityczną zorientowane na urzeczywistnianie równości płci w przestrzeniach: społecznej, w życiu politycznym, gospodarce, a w tym dążenie do wprowadzenia faktycznej równości kobiet i mężczyzn. Przy czym zwraca się uwagę, by strategia ta nie była utożsamiana z polityką kobiecą, a odnosiła się do obu płci, ze względu na niepełne przestrzeganie obowiązujących prawnie zasad; dąży się, by genderyzm nie był utożsamiany z polityką promocji praw kobiet w społeczeństwie, polityce, pracy czy rodzinie⁴.

Powszechnie zauważa się, że problem równości płci pokrywa siła mitów i stereotypów. Często podkreśla się problem w kategoriach różnic biologicznych, z którymi wiąże się sferę kulturową. Role kobiet i mężczyzn definiowane są przez kulturę.

W długim procesie dziejowym pozycja kobiet sytuowana była podrzędnie wobec mężczyzn. Nierówność płci traktowano jako naturalną rzeczywistość kulturową. Aczkolwiek w najstarszych cywilizacjach w życiu politycznym zajmowały one wyjątkowe miejsce, m.in. w początkach życia osiadłego ludzi (w mezolicie, środkowej części epoki kamiennej C–XL w. p.n.e.) charakterystyczny był matriarchat, tj. ustrój bazujący na przeważającym znaczeniu kobiety, co wiązało się z jej rolą społeczną – główną żywicielką, generującą formy współżycia rodzinnego. W życiu symbolicznym ujawnił się wtedy kult bóstw kobiecych, głównie *Wielkiej Matki*, identyfikowanej z Ziemią.

W najstarszych strukturach państwowych w życiu politycznym pierwszoplanową rolę pełniły kobiety, tj. w Chinach w (XL–XX w. p.n.e) powstawały matriarchalne formy organizacji wspólnot rodowych, na których czele stała najstarsza w rodzie kobieta; kultem otaczano *matkę* oraz *matkę – Ziemię*. Kobiety dokonywały wyboru męża. Radykalne zmiany w tym względzie pod wpływem myśli Konfucjusza (551–479 p.n.e.), który sformułował program funkcjonowania społeczeństwa i państwa. W jego programie nie tylko ograniczano rolę kobiety, ale też poddano dyskryminacji. W programie stwierdzono m.in. „najtrudniej postępować z niewiastami i prostytutkami; gdy się ich dopuści zbyt blisko, stają się poufniejsi, gdy się trzyma ich na dystans są

² M. Fuszera, *Kobiety w polityce*, Warszawa 2007, s. 135.

³ B. Kowalska (red.), *Gender. Kobieta w kulturze i społeczeństwie*, Kraków 2009.

⁴ M. Mażewska, M. Zakrzewska, *ABC równości*, Gdańsk 2007, s. 10.

niezawodni⁵. Konfucjanizm doprowadził do radykalnego podziału obowiązków kobiety i mężczyzny. Obowiązki kobiece zawierały się w wykonywaniu wszelkich prac w gospodarstwie domowym (zamkniętym, izolującym się od świata zewnętrznego). Mężczyznom przynależne były sprawy reprezentacyjne, uczestnictwo w życiu społeczno-politycznym. Kobiety stawały się własnością ojca, brata, męża; nie podlegały żadnej ochronie życia publicznego. Szczególnym znakiem położenia kobiety chińskiej było krępowanie stóp dziewczynek, czego następstwem było tzw. szcudłowe ich poruszanie się. Stan ten trwał do połowy XIX w. (do powstania tajpingów, które doprowadziło do reform obyczajowych, a w tym zniesienia zakazu krępowania stóp dziewczynek). Dalsze istotne zmiany w położeniu kobiet chińskich zaczęły następować po I wojnie światowej. Emancypacja kobiet wymagała wielkich przemian świadomościowych. W sytuacji ugruntowywania ideologii maoistowskiej były one szczególnie złożone, jako że zakładała ona ograniczanie praw jednostki na rzecz wzmacniania ładu ogólnospołecznego; za nieistotne uznawano prawa kobiet, które zagwarantowano im w 1927 r. konstytucyjnie, m.in. prawa obywatelskie. Przywódca państwa Mao Zedong (1893–1976) miał kolejno cztery żony i ok. czterysta stałych konkubin, liczne przypadkowe partnerki, co świadczyło o jego stosunku do kobiet⁶. W Chinach mimo ujawnienia się w procesie dziejowym wielu wzorów europejskich w relacjach mężczyzna – kobieta oraz dyskryminacji kulturowej kobiety, to w dziedzictwie kultury materialnej była ona wciąż obecna. Przypomniały o tym m.in. figurki przedstawiające bóstwa płodności i urodzaju, a w tym, np. wyobrażenie *Wielkiej Matki* rodzącej (z VII tys. p.n.e.).

Współcześnie w rzeczywistości sytuowania się Chin wśród najbardziej nowoczesnych państw i ich ekspansji, zwłaszcza gospodarczej w świecie, obserwuje się głębokie przeobrażenia w położeniu kobiet. Z jednej strony jest to przywiązanie do tradycji konfucjańskiej; z drugiej zaś aktywność edukacyjna, zawodowa (w szybkim tempie rosnąca społeczność chińskich kobiet biznesu i menadżerek). Bogate Chinki ujawniają otwartość na osvajanie następstw naukowo-technicznych (w tym komunikacyjnych), na urzeczywistnianie międzynarodowych rozwiązań prawnych, na permanentną edukację ukierunkowaną na uświadamianie skutków współczesnych przemian cywilizacyjnych.

W najstarszych cywilizacjach Indii, Babilonu, Kaukazu również w życiu politycznym z dużą siłą ujawniał się porządek matriarchalny oraz swoisty kult kobiet. Kult ten ugruntowywały mity i legendy, np. w Babilonie powstała legenda o królowej Semiramidzie, której pierwowzór doszukiwany jest w królowej azyryjskiej. Uznawano ją za półboginię, kobietę wielkiej urody, której władca Babilonu podarował tzw. wi-

⁵ X. Yao, *Konfucjonizm. Wprowadzenie*, Kraków 2009, s. 184.

⁶ R. Rosenberg, *Kwestia kobieca*, [w:] *Historia XX w.*, red. R.W. Bulliet, Warszawa 2001, s. 72.

szące ogrody – jeden z siedmiu cudów świata starożytnego⁷. W Azerbejdżanie o stosunku do kobiet świadczy zbudowana w XII w. w Baku nad Morzem Kaspijskim wieża nazywana dziewiczą. Okryły ją różne legendy, dotyczące pięknej kobiety, dumnej i wiernej miłości. W 1929 r. z kolei wzniesiono w tym mieście pomnik „Wyzwolonej Azerbejdżanki”, wskazujący kobietę, która wkracza w nową rzeczywistość cywilizacyjną, zrzuca obowiązujące przez stulecia ograniczenia kulturowe ustanowione przez islam⁸. W Gruzji powszechny jest kult cesarzowej Tamary, która w XII w. ujawniła wielkie zdolności władcze; była wspaniałej urody. W Erewaniu w Armenii o stosunku do kobiety świadczy, m.in. pomnik *Matki Armenii*, statule kobiety dzierżącej miecz, usytuowanej w parku miejskim (Parku Zwycięstwa), która jest widoczna z wszystkich stron miasta. Z Kaukazem wiąże się mit grecki o Amazonkach – plemienu kobiet wywodzących się od boga wojny – *Aresa*. Wskazuje się w micie, że zamieszkiwały one w tym regionie. Zajmowały przestrzeń nad Morzem Kaspijskim, a ich królową była Antiopa.

W przestrzeni europejskiej przypominane są zasługi władczyń Grecji, Rzymu oraz wielu sławnych kobiet. Wśród nich przywoływania jest nierzadko Kleopatra nazywana Wielką (I w.p.n.e.), która była władczynią Egiptu. Uznaje się, że była kobietą bardzo inteligentną, wykształconą, żądną władzy, cieszyła się dużą popularnością w ówczesnym społeczeństwie. Za przywoływaną w życiu kulturowym niewiastę uznaje się żonę filozofa greckiego Sokratesa – Ksantypę, którą postrzega się jako kobietę kłótliwą i trudną w pożyciu. Sokrates mawiał, że uczy się przy niej cierpliwości⁹.

Obraz różnorodnych osobowości i aspiracji politycznych kobiet, m.in. Hery i Junony, Ateny i Minerwy, Persefony i Prozerpiny przedstawiają mitologie grecka i rzymska. Sławą okryła się w VI w. na polu politycznym cesarzowa Teodora żona Justyniana I Wielkiego. Wspierała męża w życiu politycznym, czym przyczyniała się do pomyślnego rozwoju państwa.

Szczególny kult kobiety ujawniał się w przestrzeni chrześcijaństwa – religii powstałej w I w. n.e., a uznanej w IV w. politycznie za panującą, w której uznawano, że władza państwowa pochodzi od Boga i należy się jej posłuszeństwo. Uznano w niej Maryję za matkę Chrystusa oraz otoczono kultem. Jej moc ukazano w *Biblii*, a w tym na kartach *Ewangelii*¹⁰.

W praktyce życia politycznego, od matriarchatu do XIX w. systematycznie wypierano z niego obecność kobiety¹¹. Podporządkowywano jej woli mężczyzn w imię mo-

⁷ L. Majdecki, A. Majdecka-Strzeżek, *Historia ogrodów*, t. 1, Warszawa 2008.

⁸ R. Kapuściński, *Kirgiz schodzi z konia*, Warszawa 1974, s. 10.

⁹ L. Winniczuk (red.), *Mały słownik kultury antycznej. Grecja, Rzym*, Warszawa 1968, s. 179.

¹⁰ K. Hołubicki, J. Nawrot (red.), *Wypłyn na głębię*, Gdańsk 2010, s. 42–51.

¹¹ M. Cichomska, *Od matriarchatu do feminizmu*, Poznań 1996.

ralności, przekonywano że powinna ona żyć dla „drugich”, co wynika z jej natury biologicznej. Nadto zamożność, z jakiego domu się wywodziła decydował o jej miejscu w stratyfikacji społecznej, w tym i rodzinnej. W średniowieczu, zgodnie z założeniem ascezy charakterystyczne było ich wyłączenie się z uczestnictwa w życiu kulturowym. Poświęcanie i wytrwałość w urzeczywistnianiu idei prowadziła je do śmierci, co w wielu przypadkach czyniło je błogosławionymi i świętymi, jak np. błogosławiona Dorota z Małotów w XIV w. ostatni okres życia spędziła w zamurowanej celi przy katedrze w Kwidzynie.

Podjmując próby uczestnictwa w życiu publicznym nierzadko występowały w ukryciu szat męskich, np. w latach 855–858 papieżem była Joanna, występująca jako Jan VIII. Jej płęć ujawniła się w sytuacji powicia dziecka w czasie uroczystości religijnych przy Koloseum w Rzymie. Za czyn ten została ukamieniowana. Powszechnie znaną postacią w XV w. stała się Joanna D'Arc nazywana Dziewicą Orleańską, która w czasie wojny stuletniej podjęła misję wyzwolenia Francji spod panowania Anglików. W 1429 r. na czele niewielkiej armii pokonała w bitwie pod Orleanem Anglików. Wkrótce oskarżono ją o uprawianie herezji oraz sprowadzenie na ludzi czarów, co stało się przyczyną spalenia jej na stosie.

W ostatnich latach, od 2005 r. wskazuje się, że prawdopodobnie Mikołaj Kopernik (1473–1543) był również kobietą o imieniu Nieluba¹². Antropolodzy zwracają uwagę na jego cechy anatomiczne. W domysłach zwraca się też uwagę na jego powiązania towarzyskie, karierę zawodową oraz różne niepostrzegane wcześniej imponderabilia.

Niektóre z kobiet jako żony władców aktywnie uczestniczyły w kreowaniu życia politycznego, np. w XV w. Izabela i żona Ferdynanda II w Hiszpanii. Patronowała m.in. wyprawom geograficznym Krzysztofa Kolumba, który 12 października 1492 r. dotarł do Ameryki, która stała się przedmiotem europejskiego poznania. Na arenie międzynarodowej zapisały się ważnymi decyzyjnymi, takie władczynie, jak Maria I Tudor (1518–1598) – królowa Anglii i Irlandii, Maria II Stuart (1662–1694) – również królowa Anglii, Szkocji i Irlandii, Maria Antonina (1755–1793) – królowa Francji, żona Ludwika XVI, Maria Teresa (1717–1780) – władczyni Austrii, Czech i Węgier, utrwalająca siłę polityczną imperium habsburskiego (uczestniczyła w 1772 r. w I rozbiórce Polski czy Katarzyna II (1729–1796) – cesarzowa rosyjska, od 1762 r. monarchini absolutna (również uczestniczyła w rozbiórce Polski).

Na ziemiach polskich od zarania państwowości uczestniczyły w kreowaniu życia politycznego kobiety, a przede wszystkim żony władców. Zwykle były one obcokrajówkami¹³. I tak duży rozgłos zyskały m.in. żona Mieszka I Czeszka Dubrawa (Do-

¹² Kopernik był kobietą. sierpowsy.pl/x/287.Kopernikbylakobieta.html.

¹³ A. Chodubski, *Mniejszości narodowe w dziejach polskiej cywilizacji*, [w:] *Meandry cywilizacyjne, kwestie narodowościowe i polonijne*, red. idem, Toruń 1996, s. 43–55.

brawa), Mieszka II Niemka Rycheza, Bolesława II Śmiałego – Rusinka Wiaczesława, Władysława I Hermana – Niemka Judyta Maria, Mieszka III Starego – Węgierka Elżbieta, Kazimierza Wielkiego – Litwinka Aldona Anna, Niemka – Adelajda, Czeszka – Krystyna, Żydówka – Estera, Władysława Jagiełły – Węgierka Jadwiga, Rusinka Sonka (Zofia), Kazimierza Jagiellończyka – Austriaczka Elżbieta Rakuszanka, Aleksandra Jagiellończyka – Rusinka Helena, Zygmunta Starego – Włoszka Bona Sforza, Zygmunta Augusta – Austriaczka Elżbieta, Zygmunta III Wazy – Austriaczka Anna i jej siostra Konstancja, Michała Korybuta Wiśniowieckiego – Austriaczka Eleonora Maria, Józefa, Jana III Sobieskiego – Franciszka, Maria Kazimiera („Marysieńka”), Augusta II Mocnego – Niemka Krystyna Eberhardyna Hohenzollern (władca słynął z hulanków, pijaństwa i niezliczonych podbojów erotycznych; przyjmuje się, że był ojcem 365 dzieci), Augusta III – Austriaczka Maria Józefa, i Stanisława Augusta Poniatowskiego. Faworytami były m.in. cesarzowa Katarzyna II. Wśród kobiet tych Jadwiga była w latach 1384–1399 królową.

Kobiety te wypierały istotny wpływ na kształtowanie życia politycznego w Polsce. Przybywały bowiem ze swym otoczeniem dworskim, który tworzyło nierzadko ok. 500 osób. W istotnej mierze powodowały zbliżenie z kulturą zachodnioeuropejską. Wyjątkowe było w tym względzie otoczenie Bony Sforzy. W okresie przełomu kulturowo-cywilizacyjnego, tj. rozstawania się z rzeczywistością średniowieczną i wkroczenia tzw. prądów umysłowych odrodzeniowych ważna rola przypadła Włochom. Obok aktywności intelektualnej; artystycznej stali się twórcami nowoczesnego ogrodnictwa i sadownictwa na ziemiach polskich. Wprowadzali nowe odmiany drzew, krzewów i roślin jadalnych (np. kapustę, kalafior, sałatę). Aktywność kulturowo-cywilizacyjna władców była wtedy nierzadko przedmiotem krytyki, aczkolwiek częściej postrzegano jej strony pozytywnie. Pisano np. za waszych uczniów się uznajemy, was uważamy za naszych mistrzów i najlepszych nauczycieli¹⁴, a jednocześnie krytykowano ich przeintelektualizowanie („Włoch doktor”), zniewieścienie cywilizacyjne, skąpstwo („włoska hojność”), szafowanie obietnicami bez pokrycia, obojętność na ludzką niedolę, a nade wszystko podkreślano urodę, styl kuchni i stołu.

Określenie „kobieta” w polskiej rzeczywistości kulturowej było przez stulecia pogardliwe, zwykle w języku staropolskim oznaczało jako osobę karmiącą, podobnie jak w świecie zwierzęcym u świń). Naturę kobiecą utożsamiano z zachowaniem czarownicy (kapryśnością „sianiem” zła). Wskazywano że „świat bez kobiet byłby biesiadą bogów¹⁵. Kobięte postrzegano jako narzędzie grzechu w rękę diabła, co wiązano

¹⁴ H. Barycz, *Spojrzenia w przeszłość polsko-włoską*, Wrocław 1965, s. 61.

¹⁵ A. Kopecka, *Czarownice litewskie w XVI–XVIII w.*, [w:] *Oczekiwania kobiet i wobec kobiet. Stereotypy i wzorce kobiecości w kulturze europejskiej i amerykańskiej*, red. B. Płonka-Syroka, J. Radziszewska, A. Szlagowska, Warszawa 2007, s. 223.

z takimi jej cechami, jak: mściwość, próżność, kłamliwość, nienasylenie zmysłowe. Wyznaczono jej rolę macierzyńską – matki i żony całkowicie podlegającej mężczyźnie. Wskazywano też na jej ograniczone możliwości intelektualne¹⁶. Miejsce kobiety w życiu kulturowym kształtowano od dzieciństwa, co wyrażało się w stosowaniu wobec dziewczynek różnych nakazów i ograniczeń. Zwykle nie dopuszczano ich do instytucji oświatowych, przygotowywano do roli gospodyń domowych oraz wydania jak najwcześniejszego za mąż (bez ich zgody). Stan ten trwał do XVIII w., tj. do ujawnienia się prądu umysłowego zwanego Oświeceniem¹⁷. Nastąpiła wtedy krytyka istniejącej rzeczywistości feudalnej i dążenia do wyzwolenia człowieka z jej więzów. Podejmowano próby objęcia przemianami społeczności mieszczańskich i chłopskich. Krytykowano tzw. ciemnotę, przesady i zacofanie, naśladownictwo wzorów cudzoziemczyny, fanatyzm religijny. Mimo ujawnienia potrzeby w życiu intelektualnym problemu wyzwolenia kobiety z tradycyjnych okowów jej życia kulturowego, to określano to za jedną z nierozsądnych idei stulecia. Był wtedy odmienny obraz życia kobiet wiejskich (poza przedstawicielami domów szlacheckich, które zwykle odznaczały się wysokim poczuciem godności osobistej) oraz miejskich, która musiałaby własną pracą zaspokajać potrzeby egzystencji życiowej, nierzadko wkraczały w sferę patologii społecznej. Wobec kulturowej nieakceptacji zajmowania się przez kobiety pracą zawodową doświadczały one różnych restrykcji społecznych. Zmiany w tym względzie ujawniły się dopiero w XIX w.

W sytuacji ucisku ze strony zaborców kobiety podejmowały działania patriotyczne, w tym edukacyjne (zarówno jako nauczycielki, jak i osoby uczące się). W II połowie XIX w. ujawniła się idea emancypacyjna. Prowadziła ona przez budzenie świadomości konieczności wyzwolenia kobiet z zależności feudalnych. Ważną rolę odgrywały w tym szlachcianki, dążące do zdobycia praw społeczno-politycznych z mężczyznami. Zaczęły one wydawać pisma kobiece, jak np. tygodnik „Bluszc” (1865–1939), na łamach którego proponowano umiarkowaną emancypację. Redagowała go Maria Ilnicka (1827–1897) – pisarka i publicystka, propagująca tzw. pozytywistyczne zasady wychowania kobiet. Ważne miejsce zajmowały wśród nich kult pracy i wiedzy oraz emancypacja kobiet, przy zachowaniu realizmu politycznego. Duże zainteresowanie w promowaniu emancypacji ujawniły pisarki i publicystki, m.in. Narcyza Żmichowska (1819–1876), Jadwiga Łuszczewska (Deotyma) (1834–1908), Eliza Orzeszkowa (1841–1910), Maria Konopnicka (1842–1910), Maria Rodziewiczówna (1864–1944). W twórczości kobiecej ważne miejsce zajęła powieść dla dzieci i młodzieży, ukierunkowana jako narzędzie pozytywistycznego wychowania. Wśród bardzo po-

¹⁶ A. Brücker, *Dzieje kultury polskiej*, t. 2, Kraków 1930, s. 450.

¹⁷ W. Smoleński, *Przewrót umysłowy w Polsce wieku XVIII*, Warszawa 1979; Cz. Harnas (red.), *Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny*, t. 2, Warszawa 1985, s. 121–124.

czytnych autorek tego rodzaju twórczości były m.in. Klementyna Hoffmanowa (1798–1845), Maria Julia Zaleska (1831–1889), Teodozja Jadwiga Papi (1843–1906), Zofia Bukowiecka (1844–1920), Zofia Urbanowska (1849–1939).

W II połowie XIX i na początku XX w. ujawniły kobiety dużą aktywność w świecie nauki i aktywności społecznej, m.in. sława okryła Marię Skłodowską-Curie (1867–1934). Zasłynęła jako współtwórczyni nauki o promieniotwórczości. W 1903 r. została wyróżniona Nagrodą Nobla w zakresie fizyki i w 1911 r. z zakresu chemii. Jako wielki społecznik, zorientowany na rozwiązywanie spraw ekonomicznych i społecznych, ujawniła się Zofia Daszyńska-Golińska (1866–1934). Jej upór i droga działania prowadziły do łamania stereotypów o nierówności płci. Jest uznawana za współtwórczynię polityki społecznej. W latach 1928–1930 piastowała mandat senatora.

Mężczyźni zwykle krytycznie odnoszą się do dążenia kobiet dorównywania do ich pozycji kulturowej. Starają się upowszechniać stereotypy o kobietach, które są głęboko osadzone we wzorach wykonywanych i edukacyjnych¹⁸. Zauważa się, że współcześnie od wczesnego dzieciństwa kształtowane są preferencje postaw i zachowań dla dziewcząt i chłopców. Inne są oczekiwania zawodowe i społeczno-polityczne wobec kobiet i wobec mężczyzn. Od kobiet oczekuje się przy wykonywaniu tej samej profesji, opiekuńczości, pogody, lojalności (posłuszeństwa). Niedocenia się bądź próbuje dewaluować próby dorównywania do męskich ról kulturowych, a w tym dążenie do uzyskiwania niezależności ekonomiczno-bytowej. Kobiety w tej sytuacji postrzegają mężczyzn jako egoistów, ludzi próżnych, słabszych psychicznie i niepotrafiących ich docenić.

Istotną rolę w generowaniu tych stereotypów pełni edukacja, a w tym podręczniki szkolne, poczynając od elementarzy. Utrwalana jest w nich jednostronność w postrzeganiu dziewcząt i kobiet oraz kobiet i mężczyzn. Kobiety identyfikuje się macierzyństwem oraz „prowadzeniem gospodarstwa domowego”. Ukazuje się je jako matki, żony, gospodynie domowe. W podręcznikowej prezentacji wykonywanych zajęć domowych dzielą między sobą obowiązki matki, córki, babci, wnuczki. W pracy zawodowej wysoko sfeminizowanej, jak np. w sferze edukacji postrzega się je jako nauczycielki nauczania początkowego; sytuuje się często jako pielęgniarce, lekarki, ekspedientki. Mężczyznę ukazuje się najczęściej jako ojca – jednostkę o dużej wiedzy o całokształcie życia kulturowo-cywilizacyjnego, a w tym rozwoju techniki, przyrody; w czasie wolnym czytającego prasę, gdy w tym czasie kobiety zajmują się przygotowywaniem posiłku, sprzątaniami mieszkania, przygotowywaniem odzieży, zwłaszcza dla dzieci, praniem, prasowaniem. Dziewczynki zwykle godzą się na wykonywanie prac pomocniczych w domu oraz ujawniają „średnie” aspiracje uczestnictwa w życiu kulturo-

¹⁸ A. Chodubski, *Kobiety w polskim życiu politycznym*, „Pinka. Magazyn Kulturalno-Artystyczny” 2000, nr 1, s. 62–67.

wym. Chłopcy zaś orientują się na zdobywanie prestiżu społecznego, zamożności w życiu bytowym, na wykonywanie ekskluzywnych profesji wiążących się z rozwojem cywilizacyjnym świata.

Stereotyp kobiet ugruntowuje zestaw lektur szkolnych. Są one niezależnie od poziomu rozwoju kulturowego i cywilizacyjnego kochającymi matkami, osobami poświęcającymi się dla rodziny, a zwłaszcza dla dzieci. Przeciwstawia się ich cechy charakteru męskiemu postępowaniu kulturowemu, m.in. racjonalności, niezależności, aktywności w działaniu, kompetencyjności zawodowej, łatwości podejmowania decyzji, radzenia sobie w trudnych sytuacjach, pewności siebie, skłonnościom przywódczym, agresywności. Kobiety postrzegają się jako jednostki obdarzone takimi cechami, jak: emocjonalność, czułość, opiekuńczość, niezdecydowanie w podejmowaniu decyzji. Powinność mężczyzny to – bycie głową rodziny, jej utrzymywania socjalno-bytowego, inicjowanie zmian w życiu domowym, branie na siebie zobowiązań finansowych.

Współcześnie obraz kobiety jest kreowany w istotnym stopniu przez media. Ważna jest w tym względzie tzw. poprawność polityczna. Uwzględnia się trendy światowe życia kobiet, które osadzone są w przestrzeni praw człowieka, indywidualizmie, partycypatywności życia społeczno-politycznego i ekonomicznego. W ostatnich latach dużo miejsca zajmują w świecie medialnym kwestie urzeczywistniania idei równości płci¹⁹.

W sferze *stricte* politycznej w postawach kobiet obserwuje się dychotomiczność. Z jednej strony ujawniają one zainteresowanie życiem politycznym zarówno lokalnym, jak i międzynarodowym, przywództwem politycznym, życiem partyjnym, procesami decyzyjnymi, podnoszeniem kultury politycznej, komunikacją społeczno-polityczną, a z drugiej zaś strony – obserwuje się niski stopień aktywności w życiu politycznym. Mimo promowania idei obywatelskości, demokratyzacji życia publicznego równość płci jest w dużej mierze wartością hasłową. Politykę traktuje się jako sferę aktywności „świata męskiego”. Zauważa się, że w polskim życiu politycznym mimo niezbyt wysokiej reprezentacji kobiet, nie są one niepostrzegane, co wynika głównie z tzw. ich temperamentu społeczno-politycznego, skupianiu na swym działaniu uwagi opinii publicznej. Podkreśla się, że cechą kobiet jest walka na słowa, że ukształtowały one podstawy politycznego działania, rozwijając trudną sztukę przekonywania i rządzenia za pomocą słów²⁰.

W sytuacji kształtowania globalnej społeczności obywatelskiej zauważa się jako tzw. słabsze ogniwa życia politycznego – niską reprezentację kobiet w gremiach decyzyjnych. W ślad za tym ujawniają się różne działania mające zmienić tę sytuację, m.in. próbuje się wprowadzać systemy parytetowe. W Polsce stosunkowo dużą reprezenta-

¹⁹ M. Fuszera (red.), *Kobiety w Polsce na przełomie wieków. Nowy kontrakt płci?*, Warszawa 2002.

²⁰ A. Pacześniak, *Płeć i polityka*, [w:] M. Klimowicz, A. Pacześniak, A. Witkowska-Świątecka, *Płeć w świecie ekonomii i polityce*, Toruń 2009, s. 141.

cją kobiet w strukturach politycznych wyróżniają się partie lewicowe. Aczkolwiek odsetek kobiet jest znacznie mniejszy niż w partiach prawicowych, których ideologiczne korzenie sięgają konserwatyizmu, pielęgnującego tradycyjny podział społeczeństwa z ukształtowania przez dziedzictwo przeszłości rolą kobiety jako matki, żony, opiekunki domowego ogniska²¹.

Z punktu widzenia psychologii społecznej zauważa się, że polityka jest swoistą sferą dominacji, a dominacja społeczna jest silniejszą cechą mężczyzn niż kobiet. Tradycja ukształtowała miejsce kobiety jako osoby podporządkowanej mężczyźnie i pozostającej w ich sferze prywatnej, co wynika z macierzyństwa oraz pielęgnowania ogniska domowego. Ujawnia się nawet dychotomia: sfera prywatna życia społecznego należy do kobiet, zaś publiczna do mężczyzn. W oddalaniu się kobiety od polityki ważnym powodem jest macierzyństwo i wychowywanie dzieci, nierzadko opieką nad ludźmi w podeszłym wieku i chorymi. Role te kulturowo przyjazne są kobietom. W tej sytuacji np. wielodzietność nie pozwalała im na włączanie się w aktywne życie publiczne. Zwykle czynnie uprawiają politykę kobiety bezdzietne bądź mające dzieci dorosłe.

Nierzadko zauważana jest ujawniająca się *cicha dyskryminacja* między kobietami i mężczyznami. Wyraża się to m.in. w lekceważącym stosunku mężczyzn do kobiet polityków w czasie debat publicznych. Często wyraża się to w komunikacji językowej. Stosuje się liczne zdrobnienia w rozmowach z kobietami, celem których jest umniejszanie ich pozycji; nadto też stosowanie wulgaryzmów, co jest cechą akceptowaną w środowisku męskim. Wulgaryzmy kobiet nie znajdują akceptacji w całokształcie komunikacji kulturowej. Oczekuje się od nich szczególnej wrażliwości, skłonności do niesienia pomocy, opiekuńczość, a krytykuje wysokie ambicje, emocjonalność w myśleniu i działaniu.

W życiu politycznym oczekuje się od kobiet zwykle atrakcyjności i elegancji zachowań (typowego ubioru-garsonki, starannie wykonanego makijażu i fryzury), uczestnictwa w akcjach charytatywnych oraz wydarzeniach kulturalnych i artystycznych. Kobiety nierzadko krytycznie odnoszą się do tych wymogów; przekładają takie cechy, jak siła psychiczna, poczucie własnej wartości, niezależność, posiadane wykształcenie i kompetencje do uczestnictwa w życiu publicznym. Sfera jest osadzona głęboko w postrzeganiu stereotypowym, które jest niezwykle trudno zmieniać.

W krajach Unii Europejskiej przyjęto program mający na celu prowadzenie polityki zrównania płci. W systemie wyborczym podjęto ideę wprowadzenia tzw. parytetów, który ma na celu wyeliminowanie istniejących różnic pomiędzy kobietami i mężczyznami w dostępie nie tylko do stanowisk podejmowania decyzji, ale też

²¹ A. Panczeński, *Kobiety w Parlamencie Europejskim. Przelamywanie stereotypu płci w polityce*, Wrocław 2006, s. 15–16; J. Marszałek-Kawa, *Brakuje nam solidarności. Czyli dlaczego kobiety nie głoszą na kobiety?*, [w:] *Kobiety w polityce*, red. eadem, Toruń 2010, s. 233.

w innych obszarach życia społecznego²². Zakłada się, że kobiety powinny mieć 50% reprezentację w kręgach decyzyjnych. Przewiduje się, że wprowadzenie parytetu na listy wyborcze powinno obalić stereotyp, że sfera polityki jest męczyzn, a kobiety mogą pełnić w życiu publicznym funkcje pomocnicze, drugorzędne i „dekoracyjne”.

Wraz z przemianami społeczno-politycznymi obserwuje się sferę wartości życiowych kobiet. Za pierwszoplanowe wśród nich uznaje się: 1. miłość; 2. pomyślność życiową (w tym też własnych dzieci); 3. dostanie życie społeczno-bytowe; 4. posiadanie przyjaciół i utrzymywanie z nimi bliskich kontaktów; 5. niezależność materialną od męża i rodziny; 6. karierę zawodową; 7. udane życie intymne; 8. atrakcyjność fizyczną i wygląd; 9. zainteresowanie kierunkami współczesnych przemian kulturowo-cywilizacyjnych, a w tym społeczno-politycznych; 10. nowoczesne spędzanie wolnego czasu²³. Wartości te ulegają w ostatnich latach zasadniczym zmianom, w rzeczywistości głębokich przemian cywilizacyjnych, a w tym upodmiotowienia politycznego jednostki, umacniania jej indywidualizmu, tolerancji dla różnych kultur, subkultur, ugruntowywania się synkretyzmu kulturowego. Ważną rolę w tym względzie mają następstwa postępu naukowo-technicznego, a w tym m.in. nowoczesnej komunikacji, edukacji ukierunkowanej na budzenie świadomości przemian globalnych oraz jednocześnie dywersyfikacji życia kulturowego, a w tym społeczno-politycznej.

Wśród czynników mających istotny wpływ na zmianę statusu kulturowego kobiety ma jej aktywność gospodarcza. Współcześnie zdobywają kobiety status przedsiębiorczyń, właścicieli dużych firm, członków wielkich korporacji. Zwykle w sferę tę angażują się jednostki starannie wykształcone, legitymujące się zazwyczaj dyplomem ukończenia wyższych uczelni, nierzadko kilku fakultetów. Wśród nich dużo jest kobiet samotnie wychowujących dzieci, legitymujących się doświadczeniem w pracy zawodowej w sektorze państwowym.

Mimo konstytucyjnego gwarantowania równości płci w Polsce, w praktyce kulturowej obserwuje się jej niepełne urzeczywistnienie. Kobiety sytuowane są w przestrzeni paternalizmu męskiego, co wyraża się w powierzaniu obowiązków zawodowych, zróżnicowaniu płacowym, niektórych ograniczeniach w sferze spraw macierzyńskich. Istotne są w tym względzie kwestie wiekowe, zdrowotne, powiązania rodzinne, koleżeńskie, a też wygląd zewnętrzny.

W obronie praw kobiet stanął ruch feministyczny²⁴. Orientuje się on na walce o równość prawną, polityczną kobiet z mężczyznami. Ujawnił on jako ideologia i do-

²² W. Stankiewicz, *Udział kobiet w polityce na wybranych przykładach z Polski i Unii Europejskiej*, „Aequitas. Czasopismo Naukowe” 2014, nr 2, s. 59–61.

²³ A. Chodubski, *Kobieta w obrazie polskiego życia społeczno-politycznego*, [w:] *Kobiety w życiu kulturowym Polski i świata*, red. A. Chodubski, A. Frączek, B. Słobodzian, Gdańsk 2012, s. 17–18.

²⁴ R. Tokarczyk, *Współczesne doktryny polityczne*, 1998, s. 488–520.

ktryna w latach 60. XX w. Ukierunkowany jest on na przeciwstawianie się dyskryminowaniu, poniżaniu, traktowaniu gorszemu, nierówno, a więc niesprawiedliwie, w porównywaniu z mężczyznami. Przy tym zajmując się kwestiami zwanymi kobiecymi, kieruje się ku mężczyznom, przeciw generowanym przez nich stosunkom muskularnym i patriarchalnym. W ruchu tym zaznaczyła się aktywność sufrażystek (orientująca się na zdobywanie prawa do głosowania). Działalność sufrażystek w Polsce nie uzyskała akceptacji, m.in. Kościół katolicki sprzeciwił się sile uczestnictwa kobiet w życiu publicznym. Upowszechniany obraz „Matki Polki” wskazuje na dobre jej zorganizowanie, zaradność, skuteczność, w rozwiązywaniu problemów dnia codziennego, zorientowanie na otaczającą kobietę rzeczywistość kulturowo-cywilizacyjną.

Współcześnie obserwuje się zacieranie się ról i wartości uznawanych wcześniej za kobiece lub męskie. Kobiety wywierają coraz większy wpływ na postawy, zachowania, aspirację mężczyzn, posługują się przy tym odpowiednimi motywacjami, projektując im przekonanie, że dany wybór leży w ich najlepiej pojętym interesie, chwaląc lub krytykując ich zachowanie, powołując się na kanon natury moralnej²⁵.

W refleksji uogólniającej można stwierdzić, że:

1. Wiedza o równości płci, o rolach pełnionych w wielu rzeczywistościach kulturowo-cywilizacyjnych jest spowita w sferze mitów i stereotypów.
2. Aktywność kulturowa i cywilizacyjna kobiet zdeterminowana jest poziomem instytucjonalnym uprawianym przez podmioty życia publicznego (Kościół, szkołę, władzę państwową, partyjne, organizacje społeczne).
3. Świat wartości kulturowych sytuuje kobiety w tradycyjnym nurcie życia domowego, emocjonalnego, aspiracji społeczno-politycznych pozostających w zależnościach paternalistycznych.
4. Deklaracje profeministyczne ujawniające się od XIX w. do współczesności nie wpływają w praktyce życia kulturowego znacząco na położenie kobiet w sferze życia zarówno politycznego, jak i ekonomicznego. Najbardziej znaczącą siłą w tym względzie są prawa człowieka.
5. Duże znaczenie do zmian w sferze nierówności płci mają procesy globalizacji i jednocześnie dywersyfikacji życia kulturowego. Z jednej strony wiąże się to z upodmiotowieniem jednostki, kształtowaniem jej partycypatywności; z drugiej zaś, międzynarodowymi rozwiązaniami prawnymi, synkretyzmem, koniecznością globalnego rozwiązywania problemów jednostki, jak i ludzkości.

²⁵ G. Dench, *Pocałunek królowej. Problem mężczyzn*, Warszawa 1998, s. 133; L. Kopciwicz, *Kobiecość, męskość i przemoc symboliczna*, Kraków 2005, s. 44.

Bibliografia

- Barycz H., *Spojrzenia w przeszłość polsko-włoską*, Wrocław 1965.
- Brücker A., *Dzieje kultury polskiej*, t. 2, Kraków 1930.
- Chodubski A., *Kobieta w obrazie polskiego życia społeczno-politycznego*, [w:] *Kobiety w życiu kulturowym Polski i świata*, red. A. Chodubski, A. Frączek, B. Słobodzian, Gdańsk 2012.
- Chodubski A., *Kobiety w polskim życiu politycznym*, „Pinka. Magazyn Kulturalno-Artystyczny” 2000, nr 1.
- Chodubski A., *Mniejszości narodowe w dziejach polskiej cywilizacji*, [w:] *Meandry cywilizacyjne, kwestie narodowościowe i polonijne*, red. A. Chodubski, Toruń 1996.
- Cichomska M., *Od matriarchatu do feminizmu*, Poznań 1996.
- Dench G., *Pocałunek królowy. Problem mężczyzn*, Warszawa 1998.
- Fuszera M., *Kobiety w polityce*, Warszawa 2007.
- Fuszera M. (red.), *Kobiety w Polsce na przelomie wieków. Nowy kontrakt płci?*, Warszawa 2002.
- Harnas Cz. (red.), *Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny*, t. 2, Warszawa 1985.
- Hołubicki K., Nawrot J. (red.), *Wyptyń na głębię*, Gdańsk 2010.
- Kapuściński R., *Kirgiz schodzi z konia*, Warszawa 1974,
- Konwencja w sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Kobiet przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych z 18 grudnia 1979 r. (Dz.U., z 2 kwietnia 1982 r., art. 3).
- Kopciewicz L., *Kobiecość, męskość i przemoc symboliczna*, Kraków 2005.
- Kopecka A., *Czarownice litewskie w XVI-XVIII w.*, [w:] *Oczekiwania kobiet i wobec kobiet. Stereotypy i wzorce kobiecości w kulturze europejskiej i amerykańskiej*, red. B. Płonka-Syroka, J. Radziszewska, A. Szlagowska, Warszawa 2007.
- Kopernik był kobietą. sierpowy.pl/x/287.Kopernikbylakobieta.html.
- Kowalska B. (red.), *Gender. Kobieta w kulturze i społeczeństwie*, Kraków 2009.
- Majdecki L., Majdecka-Strzeżek A., *Historia ogrodów*, t. 1, Warszawa 2008.
- Marszałek-Kawa J., *Brakuje nam solidarności, Czyli dlaczego kobiety nie głoszą na kobiety?*, [w:] *Kobiety w polityce*, red. J. Marszałek-Kawa, Toruń 2010.
- Mażewska M., Zakrzewska M., *ABC równości*, Gdańsk 2007.
- Pacześniak A., *Płeć i polityka*, [w:] M. Klimowicz, A. Pacześniak, A. Witkowska-Świątecka, *Płeć w świecie ekonomii i polityce*, Toruń 2009.
- Pacześniak A., *Kobiety w Parlamencie Europejskim. Przełamywanie stereotypu płci w polityce*, Wrocław 2006.
- Rosenberg R., *Kwestia kobieca*, [w:] *Historia XX w.*, red. R.W. Bullieta, Warszawa 2001.
- Smoleński W., *Przewrót umysłowy w Polsce wieku XVIII*, Warszawa 1979.

Stankiewicz W., *Udział kobiet w polityce na wybranych przykładach z Polski i Unii Europejskiej*, „Aequitas. Czasopismo Naukowe” 2014, nr 2.

Tokarczyk R., *Współczesne doktryny polityczne*, Kraków 1998.

Winniczuk L. (red.), *Mały słownik kultury antycznej. Grecja, Rzym*, Warszawa 1968.

Yao X., *Konfucjonizm. Wprowadzenie*, Kraków 2009.